

Els futurs del català: aproximació a una dinàmica sociolingüística calidoscòpica

Miquel Àngel Pradilla Cardona
Universitat Rovira i Virgili/Institut d'Estudis Catalans

1. Introducció

La catalanofonia constitueix una realitat sociolingüísticament complexa: d'una banda, la llengua catalana no hi té una presència completa en tots els seus habitants i, de l'altra, no la podem imaginar sense la concurrència d'altres llengües. Alhora, es tracta d'un cos fragmentat internament en un conjunt de subcomunitats amb referents politicoadministratius autònoms. Tot plegat fa que l'esdevenidor de la llengua en el seu conjunt haja de bastir-se a partir de l'anàlisi de les diferents dinàmiques territorials.

Emili Boix, en qualitat de coordinador, ens llega el 2008 un text coral, *Els futurs del català: un estat de la qüestió i una qüestió d'Estat*. Per enèsima vegada l'esdevenidor de la llengua es posava a consideració. Sens dubte, el fet mateix de la insistència en el tema ja ens ha de posar a l'aguait sobre les cauteles que històricament ha despertat la viabilitat del català. El treball que el lector té a les mans manlleua una part del títol del llibre esmentat. Qui el signa ho fa amb el convenciment que la llengua catalana presenta horitzons ben diversos en el seu ecosistema històric: des de situacions on el camí cap a la substitució lingüística sembla irreversible a estadis de normalitat relativa que permeten albirar un futur més falaguer.

Els materials demolingüístics a partir dels quals s'ha elaborat l'article són deutors del treball intítulat *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana* (DGPL: en premsa). L'esmentada publicació és el resultat d'un encàrrec efectuat per la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya a la Xarxa Cruscat de l'Institut d'Estudis Catalans. S'hi pot trobar una anàlisi contrastiva de l'estat de la llengua en els diferents territoris. Talment com la que es va fer a partir de l'onada d'enquestes dutes a terme entre els anys 2003 i 2004 (Querol).

Així, una dècada després, entre els anys 2013 i 2015 set noves enquestes ens ofereixen llum sobre l'estat territorialitzat de la llengua. La Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, en col·laboració amb institucions del territori, n'ha impulsat cinc: Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013 a Catalunya, Enquesta d'usos lingüístics a les Illes Balears 2014, Enquesta d'usos lingüístics a la Franja 2014, Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015 i Enquesta d'usos lingüístics a l'Alguer 2015. Pel que fa a les enquestes acabades d'esmentar, el fet de compartir un mateix qüestionari i un tractament similar garanteix la comparació dels resultats. A Andorra el 2014 s'ha realitzat l'enquesta Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra del Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra. I al País Valencià el 2015 s'ha realitzat l'Enquesta d'ús i coneixement del valencià de la Generalitat Valenciana. A Andorra i especialment al País Valencià només una part de les informacions obtingudes són contrastables amb les Enquestes d'Usos Lingüístics (EUL).

La mirada sociolingüística que projecta el treball és sincrònica: pretén polsar la vitalitat de la llengua al bell mig de la segona dècada del segle XXI. En els apartats que segueixen s'hi avalua sumàriament l'estat d'algunes variables sociolingüístiques, les més rellevants per tal de diagnosticar la capacitat d'atracció (o de contracció) de la llengua en cada territori. L'avaluació es fa a partir, d'una banda, de la correlació de la llengua inicial amb la llengua d'identificació i la llengua habitual i, de l'altra, l'evolució de l'ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional.

2. El territori, la població i les llengües

La llengua catalana s'estén per quatre estats: a més de l'espanyol, que ocupa el gruix de l'àmbit lingüístic i acumula la part més important de la població (96,2% del territori i 95,9% de la població), també té presència territorial en els estats francès, italià i andorrà. Aquesta àrea geogràfica interestatal d'aproximadament 68.000 km² acull al voltant de 13.600.000 persones.

A l'Estat espanyol es parla a cinc comunitats autònomes: a) el Principat de Catalunya (31.895 km² i 7.496.276 h.);¹ b) les Illes Balears (5.014 km² i 1.115.999 h.); c) la part catalanòfona de la Comunitat Valenciana (13.612 km² i 4.941.509 h.);² d) la Franja o Aragó catalanòfon (3.672 km² i 46.360 h.), corredor territorial amb una amplada mitjana de 20 km situat a l'extrem oriental de la comunitat aragonesa; i e) el Carxe (300 km² i 820 h.), conjunt de llogarrets de l'extrem nord-oriental de la comunitat murciana repoblats en època moderna per immigrants valencians. A l'Estat francès ocupa el sector nord-pirinenc del Principat de Catalunya, conegut també com la Catalunya del Nord (4.166 km² i 465.467 h.). A l'illa de Sardenya, la ciutat de l'Alguer (224 km² i 43.945 h.) manté encara la parla catalana dins l'Estat italià. I, finalment, les Valls d'Andorra (468 km² i 74.794 h.) completen l'àmbit territorial de la llengua catalana.³

En relació amb l'evolució demogràfica, l'any 2010 es va produir un canvi de cicle que posa fi a la dinàmica expansiva de la primera dècada del segle XXI. Així, l'augment poblacional, que alguns anys va arribar a superar les 300.000 persones, arribarà a xifres com els 26.569 nous residents de 2011, unes dades que ens remetien a un horitzó no gaire llunyà de creixement negatiu. Un horitzó que no va trigar a arribar: l'any 2013 els territoris de parla catalana perdien 35.146 persones. Es posava fi a un creixement general de més de dos milions de persones.

L'altra variable a tenir present en l'evolució de la població és la natalitat. En aquest sentit, l'assoliment l'any 2008 d'un valor d'1,48 de naixements per defunció va definir un punt d'inflexió que ens ha situat de ple en un cicle reduccionista (Pradilla, 104).

El moviment migratori ha estat la base del creixement demogràfic en els territoris de parla catalana durant els tres primers quarts del segle XX. El període comprès entre els anys 1950 i 1971 ha estat el més intens: només a Catalunya el saldo demogràfic s'ha estimat en 1,5 milions de persones. Paral·lelament, l'arribada d'una població jove amb una taxa de fecunditat alta va propiciar un creixement natural elevat. L'alteració demogràfica era un fet i amb ella les repercussions lingüístiques no es farien esperar. Efectivament, l'allau de nouvinguts al·lòctons tindrà com a conseqüència negativa per a la llengua la modificació del procés tradicional de reproducció cultural. Així, el mestissatge i la interacció comunicativa cada cop més castellanitzant definiran unes noves classes populars que ja no podran ser el garant de la continuïtat cultural.

¹ D'aquest territori hem d'excloure la Vall d'Aran, on es parla l'aranès, varietat gascona de la llengua occitana. Aquesta àrea fou integrada a Catalunya de manera paccionada el 1411 després de diversos canvis de pertinença des de la primera annexió pel Tractat d'Emparança el 1175. Amb una extensió de 620 km² acull poc més de 7.000 persones.

² La zona ponentina de l'antic regne de València, per raons històriques de repoblació en el procés de la conquesta cristiana medieval, fou inicialment de predomini lingüístic aragonès, idioma que en aquests indrets fou absorbit pel castellà en el segle XV. A més d'aquesta zona de ponent, són castellanòfones, a causa d'un procés de substitució lingüística per repoblament murcià (segles XVIII-XIX), les comarques del Baix Segura i del Vinalopó Mitjà i, per la seua pertinença a Castella fins al 1851 i el 1836 respectivament, la Plana d'Utiel i l'Alt Vinalopó.

³ Informe CAT 2018 de la Plataforma per la Llengua, p. 5. Informació obtinguda segons dades dels padrons amb data 1-I-2017 (a l'Alguer 30-VI-2017).

El gros d'aquesta població que s'instal·lava massivament en territori catalanòfon provenia del mateix Estat espanyol i portava a l'equipatge, majoritàriament, una llengua que en aquells temps de dictadura monopolitzava l'oficialitat. Una llengua que era apresada, també massivament, pel grup lingüístic autòcton en una escola on esdevenia l'únic codi que hi tenia cabuda. La llengua catalana, sense possibilitats de ser apresada en el sistema educatiu, exclosa de les comunicacions institucionalitzades i amb una presència molt feble en la col·loquialitat de les grans conurbacions, no oferia contextos interpel·lants solvents que garantissin una exposició important a la població acabada d'arribar. D'altra banda, la representació de la llengua que s'estava consolidant mostrava una matriu valorativa força deficitària. D'aquesta manera, el predomini social de la llengua castellana es fonamentarà en una clara asimetria de competències entre els grups lingüístics en contacte: mentre que el grup catalanoparlant presentava un grau de bilingüïtzació efectiva força elevat, el castellanoparlant, si bé no podem dir que romanía impermeable a la llengua catalana, sí que es pot afirmar que mostrava un grau de resistència important a incorporar-la en el seu repertori. Sens dubte, la norma social predominant d'adaptació al castellà en les converses intergrupals invisibilitzava la presència de la llengua catalana en el seu territori històric. Una norma de subordinació que sintetitzava tots els vèrtexs de minorització que malmetien l'ús social de la llengua i l'arraconaven a un espai de privacitat intragrupal. Alhora, l'alfabetització massiva i la potenciació de la comunicació audiovisual definiran un context molt propici a l'homogeneïtzació cultural impulsada. Vist en perspectiva, sobta constatar el fet que en unes circumstàncies ecolingüístiques tan adverses la llengua catalana, amb graus diversos de vitalitat territorial, arribés al període democràtic en condicions de plantejar processos de normalització lingüística reparadors de l'estadi de subordinació a què s'havia vist abocada.

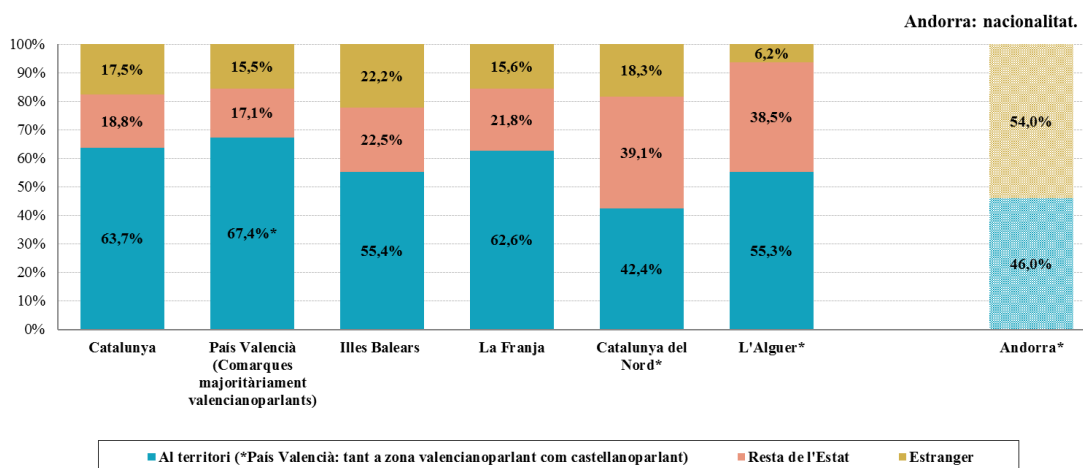
D'altra banda, les anomenades *noves migracions* conformen una realitat demolingüística encara poc estudiada. Les xifres estimatives a l'abast ens mostren un calidoscopi de grups lingüístics que amenaça de desequilibrar la precària situació comunicativa de la llengua catalana en el seu propi territori històric. L'increment de població ha estat notabilíssim i respon a motivacions diferents segons els territoris. Demogràficament el període 1995-2011 ha propiciat un augment que supera el 20% de la població de dret. La població de fet, si tenim en compte l'existència d'una bossa – important, segons alguns especialistes– d'immigrants 'sense papers' o de jubilats residents que no figuren als censos, encara és més gran. No cal dir que en una època en què la natalitat s'ha estabilitzat, l'increment esmentat s'ha d'atribuir a l'arribada massiva de nous ciutadans.

Hom podria parlar genèricament de dues grans causes de mobilitat: la mobilitat laboral i la residencial. La mobilitat turística, tot i l'impacte ecolingüístic que provoca en una societat terciaritzada com la nostra, la deixarem al marge. D'altra banda, el model econòmic prevalent en cada territori donarà especificitat a les magnituds dels grups lingüístics de procedència. Així, a Catalunya destaca la immigració laboral de baixa qualificació procedent d'Amèrica Llatina i Àfrica. En canvi, al País Valencià el predomini correspon a la immigració residencial –sobretot del Regne Unit– a la vora d'una immigració laboral romana prou important. A les Illes Balears s'hi observen tres grups prou equilibrats: el residencial, el laboral de procedència llatinoamericana i africana i el laboral de l'est europeu; en l'àmbit laboral la novetat seria la presència de personal d'alta qualificació (Domingo).

L'esmentada alteració demogràfica ha propiciat un augment espectacular de la diversitat lingüística en els territoris de parla catalana. Quantificar el nombre de llengües que s'hi han instal·lat, problemes teòrics a banda sobre la mateixa

conceptualització de l'objecte d'estudi que es pretén catalogar, és una tasca complicada. El Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (Universitat de Barcelona), situant l'horitzó en la presència a Catalunya d'unes tres-centes llengües, ja n'ha inventariat més de dues-centes cinquanta. El multilingüisme constitueix, doncs, una realitat ben visible en el nostre paisatge quotidià.

A l'hora de caracteritzar les situacions sociolingüístiques de les comunitats lingüístiques on els moviments migratoris han ocasionat canvis demogràfics substancials, la variable *lloc de naixement* adquireix una rellevància especial. El gràfic 1 ens n'ofereix les magnituds relatives en funció del naixement al territori, a la resta de l'Estat de pertinença i a l'estranger (DGPL, en premsa, § 1).⁴



Gràfic 1. Població total segons lloc de naixement (2013 i 2015)

A les comarques catalanoparlants del País Valencià, Catalunya i la Franja, la població autòctona s'apropa als dos terços dels residents (67,4%, 63,7% i 62,6%, respectivament). La distribució entre els nats a la resta de l'Estat i a l'estranger presenta un perfil semblant (amb lleuger predomini dels primers) a Catalunya i al País Valencià catalanoparlant. A la Franja, en canvi, el predomini dels nats a la resta de l'Estat supera els 6 punts percentuals.

A les Illes Balears i l'Alguer la població autòctona esdevé poc més de la meitat dels residents (55,4% i 55,3%, respectivament). La distribució dels nats a la resta de l'Estat i a l'estranger presenta perfils diferents en ambdós territoris: a les Illes Balears els dos grups presenten magnituds equilibrades, en canvi, a l'Alguer, el col·lectiu nat a l'estranger és únicament del 6%.

Finalment, a la Catalunya del Nord el pes relatiu del col·lectiu autòcton no arriba a la meitat de la població (42,4%). Molt a prop el segueix el dels nats a la resta de l'Estat (39,1%), mentre que la població nascuda a l'estranger (18,3%) mostra un pes semblant al d'aquest col·lectiu en els territoris de l'Estat espanyol.

⁴ A Andorra, les dades disponibles no contemplen la variable *lloc de naixement*. La informació a l'abast es refereix a la *nacionalitat*: els individus de nacionalitat andorrana no arriben a la meitat de la població resident.

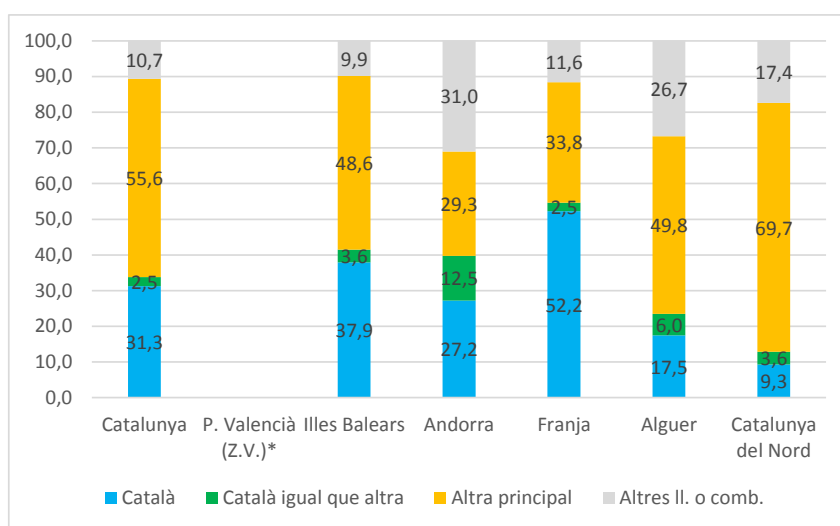
3. La base demolingüística⁵

3.1 Llengua inicial

Quan parlem de la *llengua inicial* ens referim a la llengua o les llengües que s'han après a la llar d'origen. Malauradament, l'enquesta del País Valencià no ens dona informació sobre aquesta variable. L'anàlisi, doncs, la faré a partir de les dades del gràfic 2, on es pot observar el pes de la llengua catalana en relació amb el de l'altra llengua principal segons els territoris (castellà, francès o italià) i combinatòries lingüístiques diverses. D'altra banda, el fet que es tracte d'una variable fortament objectivable per part de l'informador, la fa especialment adequada a l'hora de servir de punt de referència contrastiu amb els comportaments del present. En societats, com la que aquí ens ocupa, on les migracions han alterat substancialment l'estructura demolingüística originària, la visualització de les llengües inicials en concurrència és cabdal.

Veja'm quines són les informacions més rellevants. La més cridanera, sens dubte, és que excepte a la Franja a la resta dels territoris el català sempre va al darrere de l'altra llengua principal. Així, a la Franja, el 52,2% de llengua inicial catalana estableix un diferencial favorable amb el castellà de 18,4 punts. A la resta dels territoris, en canvi, el diferencial sempre és negatiu i segueix la prelación següent de major a menor: la Catalunya del Nord 60,4 en relació amb el francès; l'Alguer 32,4 en relació amb l'italià (en aquesta població convé destacar la forta presència de persones amb llengua d'identificació sarda, un 11,3%); els diferencials de Catalunya, Illes Balears i Andorra són, respectivament, 24,3, 10,7 i 2,1 (a Andorra, un 18,6% de la població té el portuguès com a llengua inicial, sola o en companyia d'altres, i un 9,7% hi té el francès; a més, amb un 12,5% és el territori on hi ha un percentatge de bilingües amb l'altra llengua principal més elevat).

L'extraordinària minorització del col·lectiu catalanoparlant a la Catalunya del Nord (12,9%) i l'Alguer (23,5%) no fa presagiar un horitzó gaire favorable per a la llengua en aquests territoris. Les migracions, d'una banda, i les polítiques d'afebliment de la llengua, de l'altra, expliquen l'actual fotografia dels grups lingüístics en l'àmbit territorial de la llengua catalana.

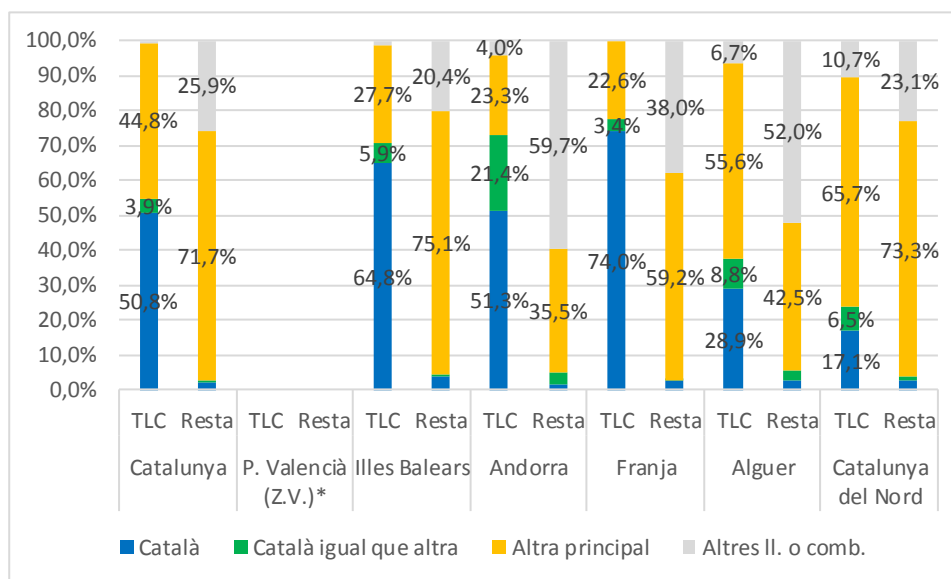


Gràfic 2. Població de cada territori segons la seua llengua inicial. Percentatges

La correlació entre la llengua inicial i el lloc de naixement contribueix a una millor comprensió de les circumstàncies, tant endògenes com exògenes, que han motivat la

⁵ L'elaboració d'aquest apartat s'ha fet a partir de les dades que ens ofereixen Vila & Sorolla (en premsa, § 3)

presència d'altres llengües en l'ecosistema històric d'una determinada varietat lingüística. Terminològicament considerarem població autòctona la nascuda en l'àmbit lingüístic de la llengua catalana, més enllà que el seu origen familiar siga forà. El gràfic 3 ens permet entrellucar dos grups de territoris. Un, el més nombrós, acull quatre territoris on la llengua catalana és la llengua inicial de la majoria de la població catalana. De major a menor, l'ordre és el següent: la Franja 74,0%, Andorra 64,8%, Illes Balears 64,8% i Catalunya 50,8%. En el cas de Catalunya, el fet que la immigració del segle XX fos més primerenca que a la resta de territoris explica la importància del col·lectiu castellanoparlant entre els autòctons. L'altre grup aplega els territoris on els processos de substitució lingüística presenten un estadi més avançat. La feblesa del col·lectiu catalanoparlant autòcton –28,9% a l'Alguer i 17,1% a la Catalunya del Nord– delata una dinàmica sociolingüística endògena molt negativa per a la llengua catalana.

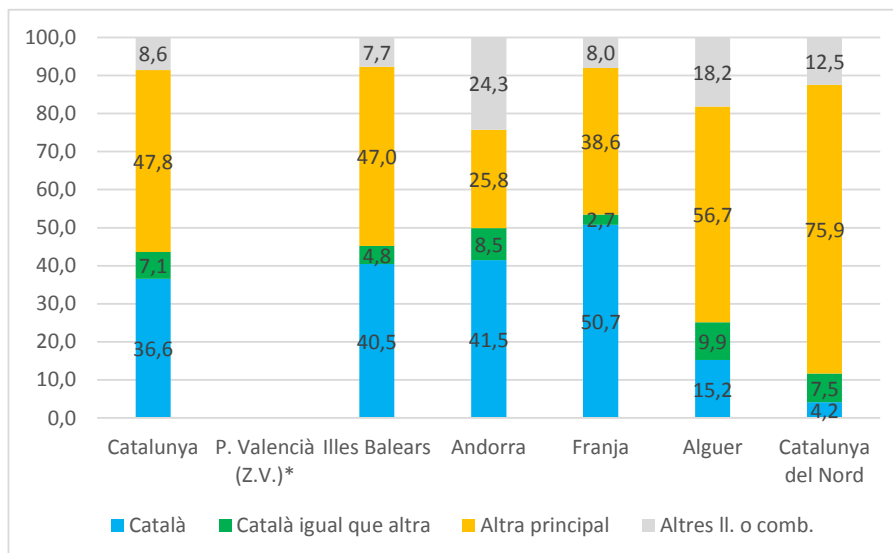


Gràfic 3. Població de cada territori segons la seua llengua inicial i segons el lloc de naixement. Percentatges

3.2 Llengua d'identificació

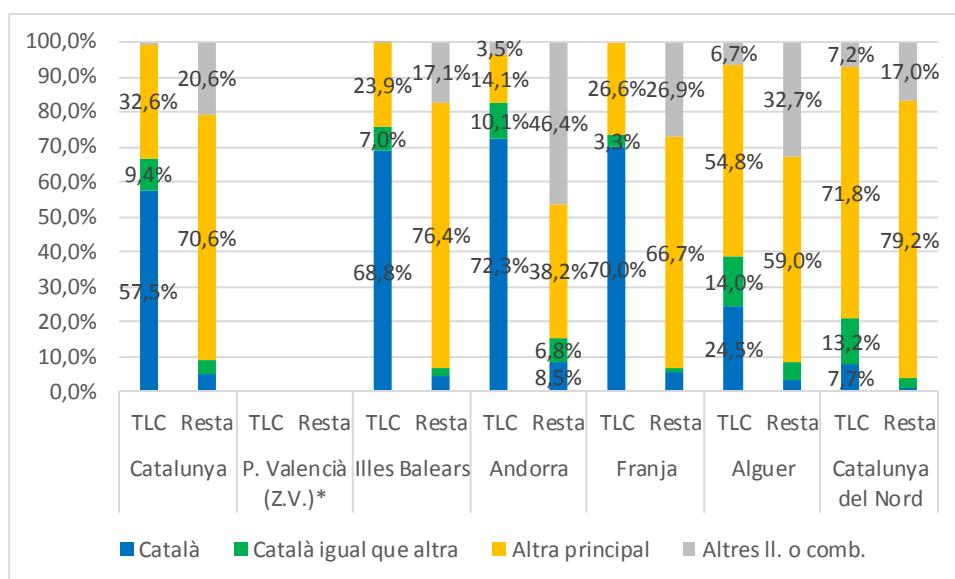
Així com la llengua inicial constitueix una variable que la demolingüística tradicional ha denominat amb altres sintagmes –*llengua materna*, *llengua primera*, *llengua pròpia*, etc.–, la llengua d'identificació ha esdevingut un constructe més recent, que incorpora una proposta analítica vinculada a l'univers identitari de l'individu. Es tracta de la llengua (o les llengües) que l'enquestat considera *seua* en el moment de ser interpellat. Som davant d'un constructe dinàmic, d'avaluació més complexa que la simple certificació de la llengua (o les llengües) apresada a la llar per transmissió familiar.

L'anàlisi del gràfic 4, on és absent novament el País Valencià, ens permet observar que només hi ha dos territoris on el diferencial amb l'altra llengua principal és favorable: Andorra amb 15,7 punts percentuals i la Franja amb 12,1 (en relació amb Andorra és important ressenyar que les llengües d'identificació d'altres col·lectius suposa un notable 24,3%). A la resta de territoris el diferencial és negatiu. Ara bé, mentre que la distància amb la llengua castellana és relativament escassa a les Illes Balears i a Catalunya (6,5% i 11,2%, respectivament), a l'Alguer i sobretot a la Catalunya del Nord la distància és molt important (41,5% i 71,7%, respectivament), tant que fins i tot afegint els percentatges corresponents al capteniment bilingüe italià-català (9,9%) i francès-català (7,5%), la identificació lingüística continua sent molt deficitària.



Gràfic 4. Població de cada territori segons la seva llengua d'identificació. Percentatges

Talment com amb la llengua inicial, la correlació de la llengua d'identificació amb el lloc de naixement esdevindrà fonamental. Novament, ara a partir de les dades del gràfic 5, es reproduïx l'esquema de dos grups de territoris. El primer acollirà els mateixos territoris on la llengua inicial és majoritària, però la prelación variarà. Ara l'ordre de la identificació exclusiva serà el següent: Illes Balears 68,8%, Andorra 72,3%, la Franja 70% i Catalunya 57,5% (ja ens hem referit abans al caràcter primerenc de la migració en aquest territori). L'Alguer i la Catalunya del Nord conformen el segon grup i els percentatges assolits -24,5% i 7,7%, respectivament- defineixen la precarietat d'una variable especialment rellevant a l'hora de copsar indicis de recuperació. Finalment, voldria fer notar que la presència més destacada del bilingüisme identitari de la població autòctona es dona precisament en aquest segon grup: 14% a l'Alguer i 13,2 a la Catalunya del Nord. També em sembla significatiu a Andorra i Catalunya, amb 12,1% i 9,4%, respectivament.



Gràfic 5. Població de cada territori segons la seva llengua d'identificació i el seu lloc de naixement. Percentatges

4. Coneixements⁶

4.1 Consideracions generals

El coneixement de la llengua, en tant que és una condició prèvia per al seu ús, ha estat la variable més analitzada en la tradició demolingüística catalana. De la ma dels censos i padrons estatals, instruments demoscòpics que també interpel·len sobre les habilitats comunicatives, hem tingut al nostre abast informacions seriadades sobre l'evolució d'aquesta variable des dels anys vuitanta del segle passat (Generalitat de Catalunya; Generalitat Valenciana, Conselleria d'Economia, Indústria, Turisme i Ocupació; IBESTAT).

En aquest apartat m'ocuparé de sintetitzar les dades fonamentals referides als coneixements dicotòmics que ens aporten, d'una banda, les Enquestes d'Usos Lingüístics (EUL) de Catalunya, les Illes Balears, la Franja, la Catalunya del Nord i l'Alguer i, de l'altra, les dades contrastables que ens arriben de l'enquesta del País Valencià. Els coneixements dicotòmics s'obtenen a partir d'una resposta amb dues opcions, *Sí* o *No*; els coneixements escalars, en canvi, exigeixen una autoavaluació de la competència del 0 al 10.⁷ Pel que fa al País Valencià, les preguntes sobre coneixements estableixen una gradació mitjançant quatre respostes: *Gens*, *Un poc*, *Bastant bé* i *Perfectament*. L'adaptació de les dades al format dicotòmic s'ha fet agrupant les dues primeres opcions a la resposta *No* i les dues darreres a la resposta *Sí*. La interpretació dels resultats seguirà aquest patró, tanmateix, en la visualització de les dades dels gràfics 6, 7, 8 i 9 també s'aportarà el percentatge de la resposta *Un poc*. Malauradament, les dades andorranes no possibiliten un contrast solvent amb les dades dicotòmiques de les enquestes EUL, en canvi, si que ens permetran inferir alguna consideració general a partir de la quantificació escalar.

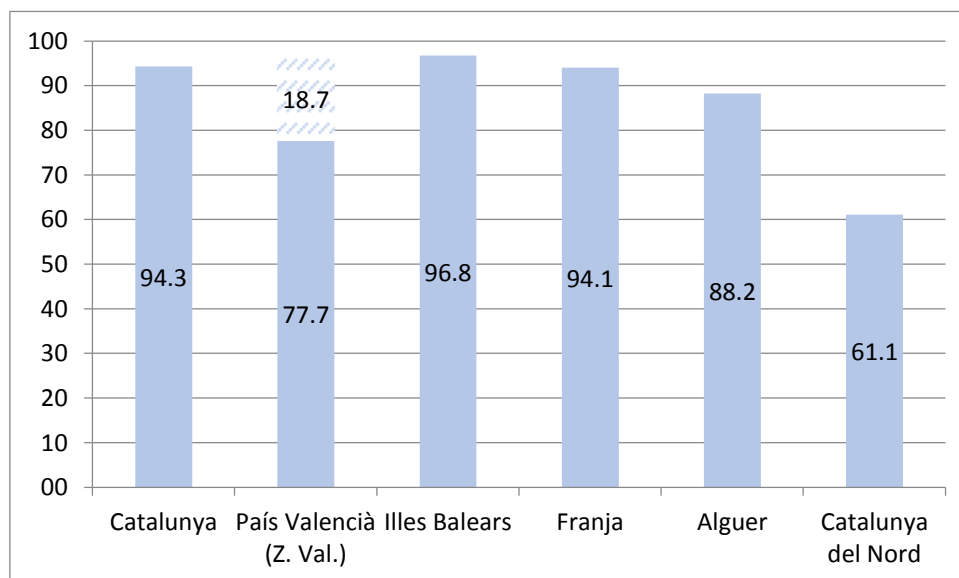
4.2 Coneixements dicotòmics

4.2.1 Entendre

Entendre una llengua és el coneixement determinant a l'hora de no condicionar-ne l'ús dels possibles interlocutors. El gràfic 6 ens permet observar que aquesta competència presenta uns percentatges força elevats en cinc dels sis territoris amb dades dicotòmiques. En alguns amb una forta tendència a la universalització (les Illes Balears 96,8%, Catalunya 94,3% i la Franja 94,1%) i en uns altres amb percentatges notables (l'Alguer 88,2% i la zona catalanonoparlant del País Valencià 77,7%). Pel que fa al País Valencià catalanoparlant, convé destacar que prop d'una de cada quatre persones declara no entendre'l. Pel que fa a l'Alguer, vistes les dades de llengua inicial i llengua d'identificació, un percentatge de comprensió tan elevat (82,2%) no deixa de resultar sorprenent. Arribats a aquest punt la referència al fet que les respostes a les preguntes de coneixement descansen en les percepcions dels propis enquestes em sembla obligada. Alguns resultats fan pensar en la influència de factors diversos i de difícil caracterització en l'autodiagnosi final sobre la valoració de les seues habilitats.

⁶ L'elaboració d'aquest apartat s'ha fet a partir de les dades que ens ofereix Sorolla (en premsa, § 2).

⁷ A la Catalunya del Nord els resultats han estat adaptats a una escala de 0 a 10, atès que el sistema d'avaluació de l'Estat francès empra una escala que va de 0 a 20.

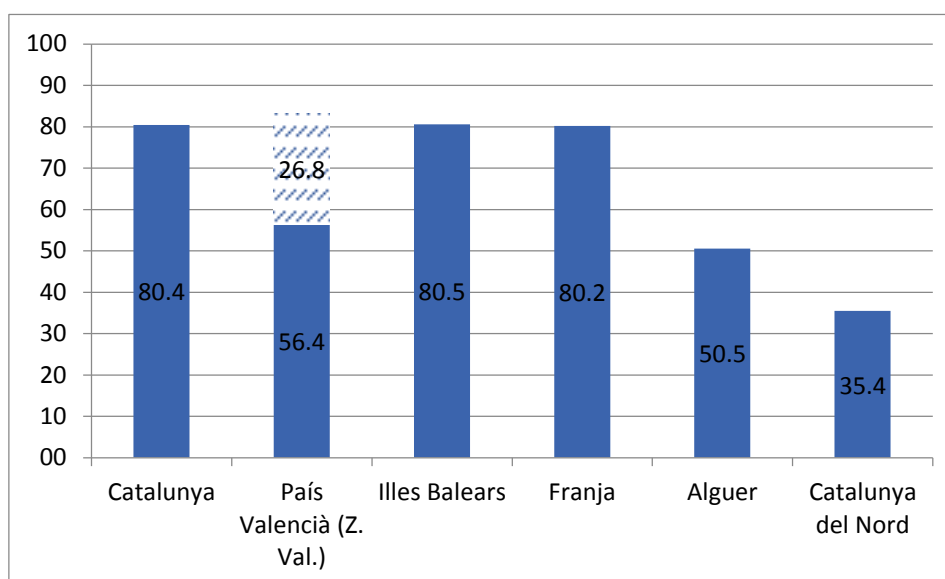


Gràfic 6. Percentatge de persones que declaren entendre el català (pregunta dicotòmica), per territoris. El percentatge del País Valencià agrupa amb un fons sòlid els que declaren entendre el català *bastant bé* o *perfectament*.

Amb un fons discontinu apareix la proporció de població que declara entendre el català *un poc*.

4.2.2 Saber parlar

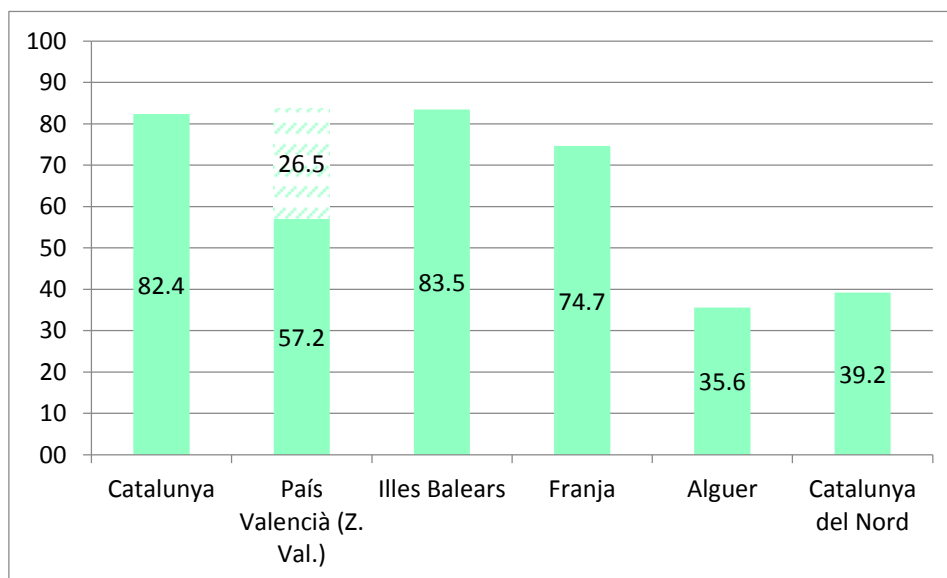
La competència oral és el coneixement productiu determinant a l'hora de definir la visibilitat potencial de la llengua en el paisatge lingüístic del seu àmbit lingüístic. El gràfic 7 ens permet observar l'existència de tres territoris on quatre de cada cinc persones es declaren competents en l'oralitat. O dit d'una altra manera, a les Illes Balears (80,5%), Catalunya (80,4%) i la Franja (80,2%) una de cada cinc persones s'hi declara incompetent en l'activació la competència oral. Els percentatges més baixos es donen a la Catalunya del Nord (35,4%), mentre que a la zona catalanoparlant del País Valencià i a l'Alguer al voltant de la meitat de la població es declara competent (56,2% i 50,5%, respectivament). En el cas del País Valencià no deixar d'insistir en la singularitat de la quantificació dels seus resultats en l'adaptació al format dicotòmic. Noteu que si afegim els resultats de la resposta *Un poc*, es tracta del territori amb una millor competència oral. De fet, si la interpretació de les dades competencials s'hagués fonamentat en l'assignació dels percentatges de la resposta *Un poc* a la resposta dicotòmica *Sí*, el País Valencià encapçalaria la prelación territorial en les quatre habilitats, una situació que tampoc ens sembla versemblant. Sens dubte, la dissonància metodològica en l'obtenció d'aquestes dades exigeix una certa cautela en la interpretació.



Gràfic 7. Percentatge de persones que declaren saber parlar el català (pregunta dicotòmica), per territoris

4.2.3 Saber llegir

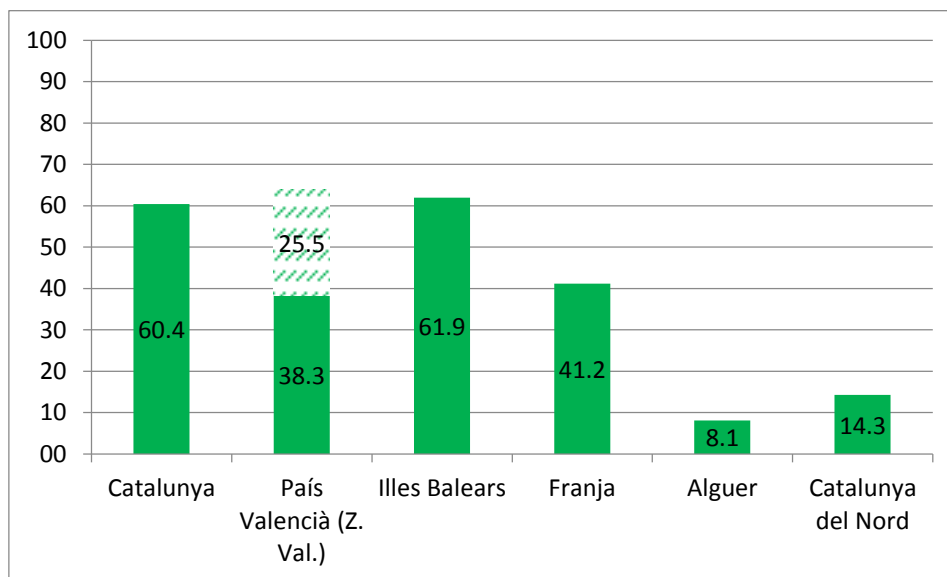
Les habilitats lectoescriptores estan fortament vinculades a la presència de la llengua en el sistema educatiu i, en conseqüència, a territoris amb processos de normalització lingüística actius. En el cas de la competència lectora (gràfic 8), un indicador de l'efectivitat dels esmentats processos s'evidencia quan el seu percentatge supera el de la competència oral, una habilitat d'adquisició més complexa. Implica que la llengua va ocupant un espai destacat en la formalitat comunicativa, un àmbit molt deficitari en el repertori de les llengües minoritzades. És el cas de l'habilitat lectora a les Illes Balears (83,5%) i Catalunya (82,4%); amb un percentatge sensiblement més baix, el fenomen també es dona a la zona catalanoparlant del País Valencià (57,2%), on el sistema educatiu també preveu una presència reglada de la llengua catalana. La Catalunya del Nord, òbviament, no es pot associar a una política i planificació lingüístiques decidides, tanmateix, una certa presència de la llengua en el sistema educatiu ha situat la competència lectora (39,2%) per damunt de l'habilitat de parla. A la resta de territoris, la competència oral sempre és més elevada que la lectora. El cas de la Franja, amb un important 74,4%, no deixa de ser sorprenent atesa la presència episòdica de la llengua catalana a l'ensenyament i en la formalitat comunicativa en general. Inevitablement, la subjectivitat de l'autoavaluació de la pròpia capacitat torna a fer-se present a l'hora d'aprehendre determinats resultats. Finalment, la competència lectora algueresa (35,6%) és la més deficitària.



Gràfic 8. Percentatge de persones que declaren saber llegir el català (pregunta dicotòmica), per territoris

4.2.4 Saber escriure

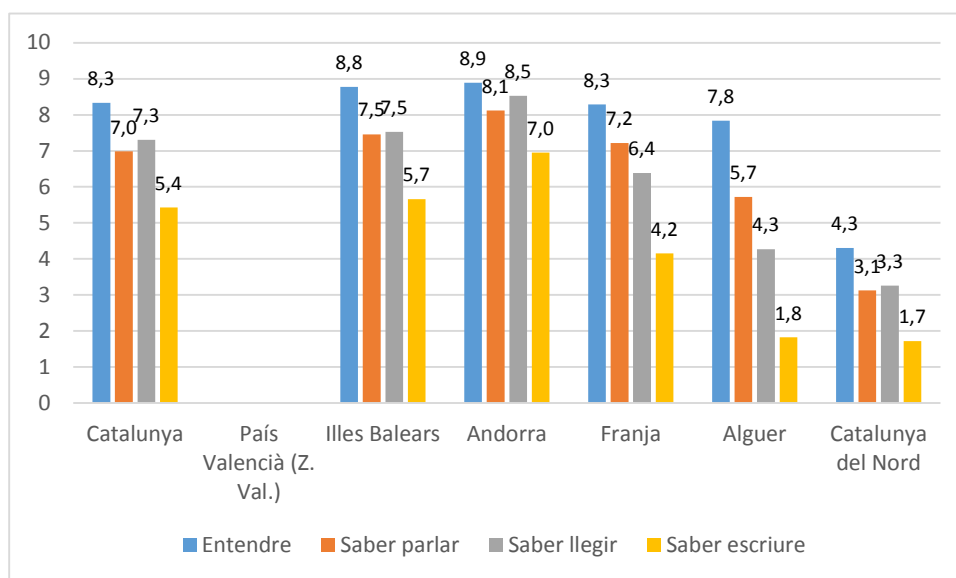
La competència escriptora és la que requereix un esforç més intens i el seu domini va associat a algun tipus d'aprenentatge reglat. Segons s'observa en el gràfic 9, el perfil territorial d'aquesta habilitat comunicativa reproduïx l'esquema descrit en la caracterització de la competència oral. Això sí, els percentatges són sensiblement inferiors. Catalunya (61,9%) i les Illes Balears (60,4%) presenten novament els millors resultats, tot i que dos de cada cinc persones s'hi declaren incompetents. La Franja (41,2%) i el País Valencià (38,3%) ocupen un segon nivell on la incompetència afecta ja tres de cada cinc persones. La Catalunya del Nord (14,3%) i l'Alguer (8,1%), amb percentatges exigus, ofereixen els resultats més negatius.



Gràfic 9. Percentatge de persones que declaren saber escriure el català (pregunta dicotòmica), per territoris

4.3 Coneixements escalars

Encara que l'anàlisi de coneixements de la llengua catalana d'aquest article descansa en les respostes dicotòmiques, recorreré als resultats escalars per tal d'incardinar-hi la situació d'Andorra. Com s'ha dit, aquesta metodologia sí que ens permet contrastar els resultats d'aquest territori amb la resta, llevat del País Valencià. El gràfic 10 en dona compte. Sense entrar en una anàlisi matisada, deixaré dit que les dues metodologies aporten una caracterització similar. Pel que fa a Andorra, la primera constatació és que presenta els valors més elevats en les quatre competències. I en un quadre de valors alts, la competència lectora també va per davant de l'oral. Andorra, doncs, es mostra com un territori on la intervenció institucional sobre la llengua comença a donar uns resultats força satisfactoris.



Gràfic 10. Mitjana de la capacitat d'entendre, parlar, llegir i escriure el català, en escala de 0 a 10, per territoris

5. Els usos

5.1. La llengua habitual⁸

La llengua habitual és l'indicador global del captament dels individus respecte a l'ús de la llengua. S'obté a partir de l'autoavaluació en termes percentuals de l'ús genèric de la llengua en la quotidianitat dels individus enquestats. El percentatge declarat permet establir-ne una tipologia on el multilingüisme social s'ordena a través de la dialèctica entre el predomini i l'equitat de la llengua catalana amb l'altra llengua principal i amb les altres llengües inicials, arribades sobretot amb les migracions del tombant del mil·lenni.⁹

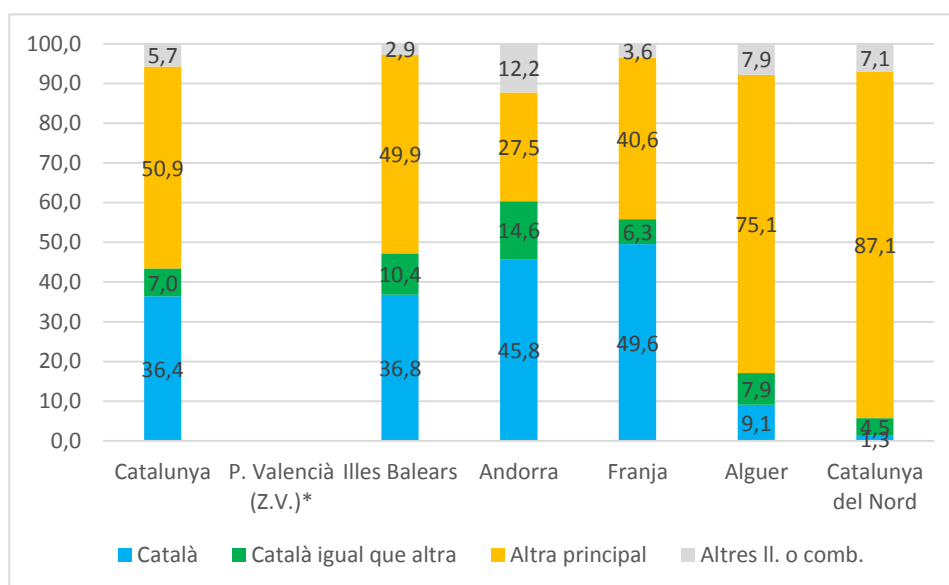
El gràfic 11, novament amb l'absència del País Valencià, ens proporciona una imatge preocupant d'una realitat polièdrica. S'hi observa que el català només és la llengua d'un segment majoritari a dos territoris: 49,6% a la Franja i 45,8% a Andorra; val a dir que Andorra, si atenem al diferencial amb l'ús predominant del castellà, supera

⁸ L'elaboració d'aquest apartat s'ha fet a partir de les dades que ens ofereixen Vila & Sorolla (en premsa, § 3).

⁹ Vila & Sorolla (en premsa, § 3) ens ofereixen dades sobre què s'entén per *llengua habitual* segons els territoris. Interpretativament no és sobrer destacar que els parlants habituals del català a la Catalunya del Nord, per exemple, fan un ús sensiblement menor de la llengua que els parlants habituals de català de Catalunya.

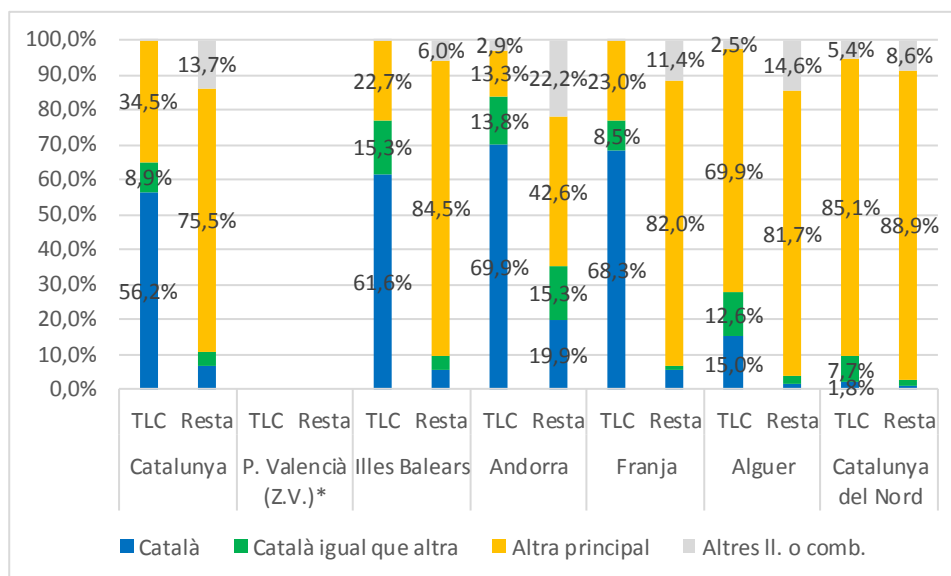
la Franja (18,3 i 9 punts percentuals, respectivament); també pren la davantera si hi afegim els usos bilingües equilibrats (60,4% i 55,9%, respectivament). Illes Balears i Catalunya, mostren uns percentatges força semblants, amb un diferencial negatiu amb l'ús predominant del castellà de 13,1 i 14,5 punts percentuals, respectivament. Finalment, els usos habituals de la llengua catalana a l'Alguer (9,1%) i, sobretot, a la Catalunya del Nord (1,3%) ens posen a l'aguait de l'extraordinària invisibilització de la llengua en aquests territoris.

Els usos descrits ens permeten dibuixar una situació diversa, des d'una certa vigoria a Andorra i la Franja a una precarietat extrema a l'Alguer i la Catalunya del Nord. Pel que fa a les tres grans circumscripcions autonòmiques de l'Estat espanyol, a les Illes Balears i Catalunya, territoris amb polítiques lingüístiques institucionals de promoció de la llengua, els resultats encenen els llums d'alarma i identifiquen un espai d'intervenció preemptori. Al País Valencià, com veurem a partir de les dades sobre alguns usos contextualitzats, la diagnosi incrementa la preocupació apuntada. Sens dubte, la crisi general dels usos de la llengua catalana en el seu ecosistema territorial és una de les constatacions que caldrà entomar institucionalment i socialment d'una manera decidida si se'n vol garantir la viabilitat comunicativa.



Gràfic 11. Percentatge de població de cada territori segons la seva llengua habitual

Si atenem als resultats del català com a llengua habitual dels nats a la comunitat lingüística (gràfic 12), els percentatges milloren de manera substancial al gros dels territoris. Així, per aquest ordre, a Andorra (69,9%), la Franja (68,3%), les Illes Balears (61,6%) i Catalunya 56,2%, l'ús habitual del català és majoritari. La situació de la llengua en aquest segment social millora encara si hi afegim els percentatges dels qui declaren uns usos equilibrats amb el castellà, especialment a Andorra i a les Illes Balears, però també a la Franja i Catalunya (83,7%, 76,9%, 76,8%, 65,1%, respectivament). La integració lingüística dels nouvinguts esdevé, doncs, una comesa preemptòria. A l'Alguer i, sobretot, Catalunya del Nord, els percentatges exigus d'ús de la llengua catalana entre la població autòctona, sola o acompanyada de l'altra llengua principal, ens remetent a un estadi avançat d'interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional.



Gràfic 12. Percentatge de població de cada territori segons la seva llengua habitual i el seu lloc de naixement

5.2. Usos privats vs usos institucionalitzats¹⁰

La tradició sociolingüística catalana s'ha emmirallat molt sovint en la tradició sociolingüística quebequesa. Jean-Claude Corbeil a principis de la dècada dels noranta ens va llegir una distinció que discriminava els usos lingüístics en dos grans àmbits, el de les *comunicacions individualitzades* i el de les *comunicacions institucionalitzades*. Isidor Marí va reinterpretar l'esmentada proposta sota la nomenclatura d'*usos particulars* (o *privats*) i *usos professionals*. Sens dubte, l'eclosió dels usos interpersonals com a matèria d'anàlisi i d'intervenció institucional en la política i planificació lingüística a Catalunya ha propiciat una reflexió continuada sobre la segmentació i denominació dels diferents contextos d'ús de la llengua. El treball coral que m'ha servit de referència nuclear en aquest article no podia romandre aliè al repte d'establir una ordenació de l'activitat comunicativa. Així, Vila & Sorolla (en premsa, §§ 5 i 6) aposten per parlar d'*usos lingüístics privats* i d'*usos lingüístics interpersonals en contextos institucionalitzats*. Els primers acullen les comunicacions individualitzades, en contextos privats o particulars; i els segons fan referència a les comunicacions en entorns institucionalitzats.

Per a l'avinentsa que ens ocupa assajaré de contrastar les dades de dos contextos d'ús, els *usos lingüístics amb les amistats* i els *usos lingüístics amb els companys de feina*. En un contínuum de formalitat, la llengua amb els amics l'hem de situar en un dels pols extrems, el de la privacitat, només superat probablement pel de la *llengua a la llar*. Els *usos lingüístics amb els companys de feina*, en canvi, ens situa en un espai de socialització rellevant, el món laboral, on la comunicació ja es troba condicionada per un entorn de major formalitat i fins i tot mediatitzada per possibles directrius empresarials o institucionals. No es tracta, però, d'usos professionals, adreçats a interlocutors amb el rol de clients o usuaris, sinó dels usos interns en l'entorn laboral de l'individu. Sóc conscient que els àmbits triats podrien haver estat uns altres, al capdavant allò que pretenc posar de manifest és la variabilitat del pes de la llengua quan la privacitat disminueix. D'altra banda, un factor rellevant en la tria dels àmbits d'ús ha estat el fet de disposar de dades de tots els territoris. Altrament, aquesta caracterització

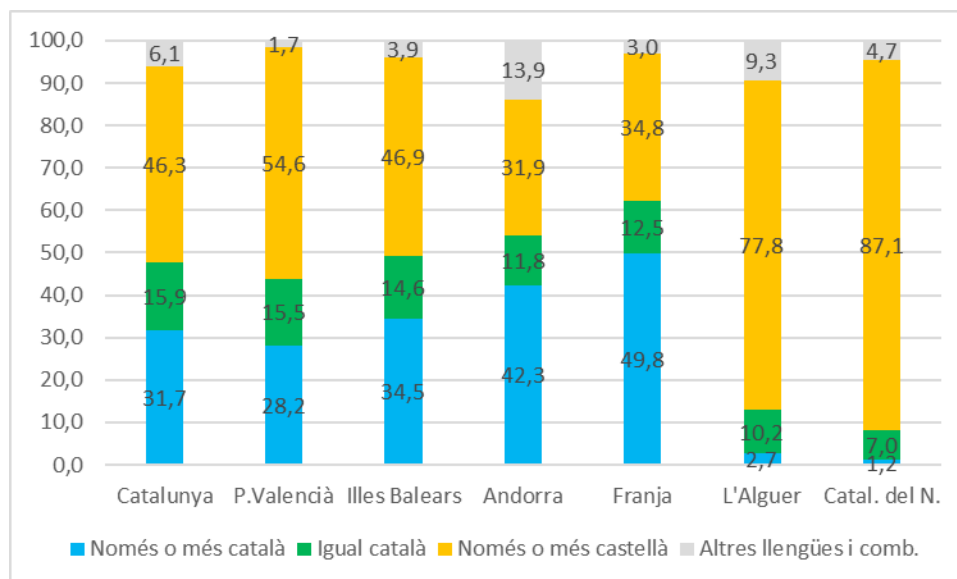
¹⁰ L'elaboració d'aquest apartat s'ha fet a partir de les dades que ens ofereixen Vila & Sorolla (en premsa, §§ 5 i 6).

sumària dels usos tampoc hauria ofert llum sobre la situació de la llengua al País Valencià.

El perfil sociolingüístic dels usos amb les amistats (gràfic 13) s'acosta al dels usos a la llar. Això sí, en un entorn més nombrós i divers que el familiar, els usos bilingües entre el català i l'altra llengua principal segons el territori mostren un cert increment i la presència de les altres llengües, soles o acompanyades d'altres. Sembla clar, doncs, que la negociació comunicativa fora de la llar es dona entre la llengua territorial i la llengua estatal.

A la Franja i a Andorra els usos exclusius o predominants de la llengua catalana superen els equivalents en castellà (15 i 1,4 punts percentuals, respectivament); a Andorra és important recordar que a més hi ha dos col·lectius especialment nombrosos, el francòfon i el portuguès. Amb diferencials negatius respecte del castellà, segueixen les Illes Balears i Catalunya (12,4 i 14,6 punts percentuals, respectivament). La zona catalanoparlant del País Valencià, amb un diferencial negatiu de 26,4 punts, presenta una situació de trànsit cap els exigus 2,7% i 1,2% de llengua catalana amb les amistats recollits a l'Alguer i la Catalunya del Nord, territoris on l'italià i el francès tenen una presència aclaparadorament majoritària.

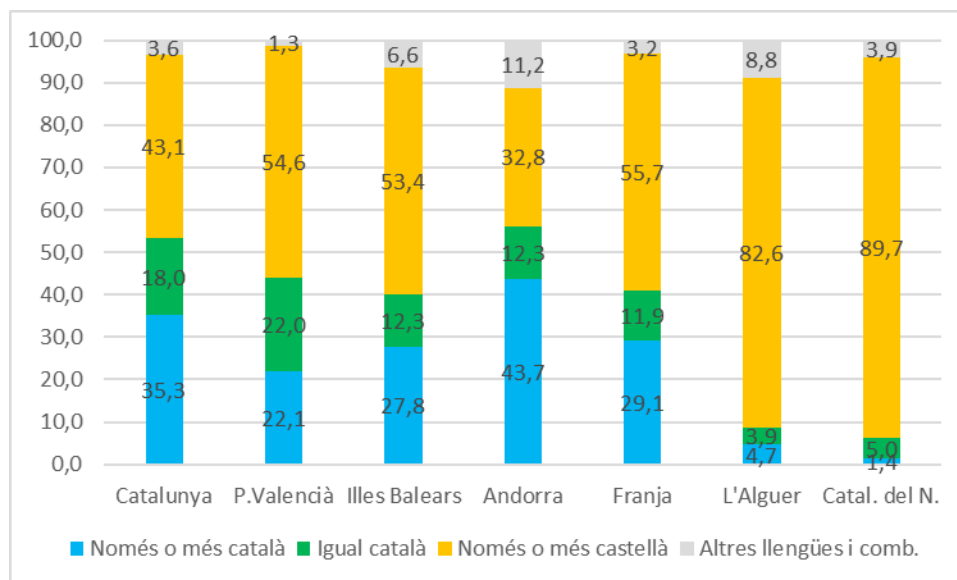
En relació amb els usos bilingües equilibrats, es donen uns percentatges a tenir en compte, de manera especial a Catalunya (15,9%), la zona catalanoparlant del País Valencià (15,5) i les Illes Balears (14,6%); amb percentatges lleugerament inferiors segueixen la Franja (12,5%) i Andorra (11,8%); i finalment, a l'Alguer i la Catalunya del Nord la presència de la llengua catalana, de la mà de l'italià i el francès, només aconsegueix arribar al 10,2% i 7%, respectivament.



Gràfic 13. Percentatge de població segons la llengua que parla amb les amistats a cada territori

El Gràfic 14 dona compte dels usos lingüístics entre els companys de feina. Andorra és l'únic territori on els usos exclusius o predominants del català (43,7%) superen els de l'altra llengua principal. La fortalesa de la llengua catalana en aquest entorn laboral andorrà contrasta amb la feblesa amb què es mostra a la Franja (29,1%), les Illes Balears (27,8%) i el País Valencià catalanoparlant (22,1%). Catalunya millora aquests resultats (35,3%), però encara presenta un decalatge negatiu envers l'ús exclusiu o predominant del castellà de 7,8 punts. A l'Alguer i la Catalunya del Nord l'ús de la llengua catalana, sola o acompanyada, continua sent episòdic. En relació amb els usos

bilingües equilibrats, la llengua catalana guanya presència de la mà de la castellana amb percentatges notables a la zona catalanoparlant del País Valencià (22%) i Catalunya (18%).



Gràfic 14. Percentatge de població ocupada segons la llengua que parla amb els companys de feina a cada territori

Si contrastem les dades obtingudes en els dos contextos avaluats, de seguida ens adonem que, quan la llengua s'allunya de la zona de confort que li proporciona l'endogrup, només guanya presència en els territoris on s'han portat a terme polítiques lingüístiques rehabilitadores d'una manera continuada. Així, encara que discretament, l'entorn de les amistats laborals millora la presència exclusiva o predominant de la llengua catalana a Catalunya i a Andorra. Els resultats de les Illes Balears i el País Valencià catalanoparlant aventuren una reculada de la llengua en la formalitat comunicativa, una mala notícia perquè qüestiona la solvència de les polítiques lingüístiques que, si més no d'una manera retòrica, s'hi han portat a terme. A la Franja, l'extraordinària davallada que ha experimentat la presència exclusiva o predominant del català en l'entorn dels companys de feina corrobora les dificultats de fer-la visible més enllà de la privacitat de les relacions endogrups.

6. Capacitat d'atracció de la llengua catalana

6.1 Consideracions preliminars

Els treballs que s'ocupen d'analitzar la vitalitat i l'ús de les llengües en entorns multilingües sovint recorren al sintagma *capacitat d'atracció*. Es tracta de valorar l'estat d'algunes variables considerades rellevants. Val a dir que no se n'ha establert un inventari, tanmateix és un lloc comú entre els analistes la consideració si més no d'un parell de qüestions en les quals centrar l'atenció: d'una banda, la correlació de la llengua inicial amb la llengua d'identificació i la llengua habitual i, de l'altra, l'evolució de l'ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional.

En relació amb la correlació esmentada, tal com s'ha dit a § 3, l'enquesta valenciana no ens permet efectuar-la ja que no hi ha preguntes que ens donen informació sobre les tres variables implicades. Quant a l'ús familiar i la transmissió de la llengua, al País Valencià tampoc s'han fet les preguntes oportunes. Una veritable llàstima que ens impedeix aprofundir en la caracterització sociolingüística d'un territori que acull al

voltant d'un terç de la població de l'àmbit lingüístic. Aquesta mancança llastra una interpretació de conjunt que en l'avaluació de determinats processos esdevé parcial.

D'altra banda, pel que fa a l'evolució de l'ús familiar i la transmissió de la llengua, convé expressar una certa cautela a causa d'alguna dissonància entre les dades andorranes i les de la resta de territoris. A destacar, el fet que les primeres es refereixen als usos exclusius (*només* la llengua x) i les segones als usos prioritaris (*només o més* la llengua x) (Torres, en premsa, § 4).

6.2 Correlació llengua inicial, llengua identificació, llengua habitual

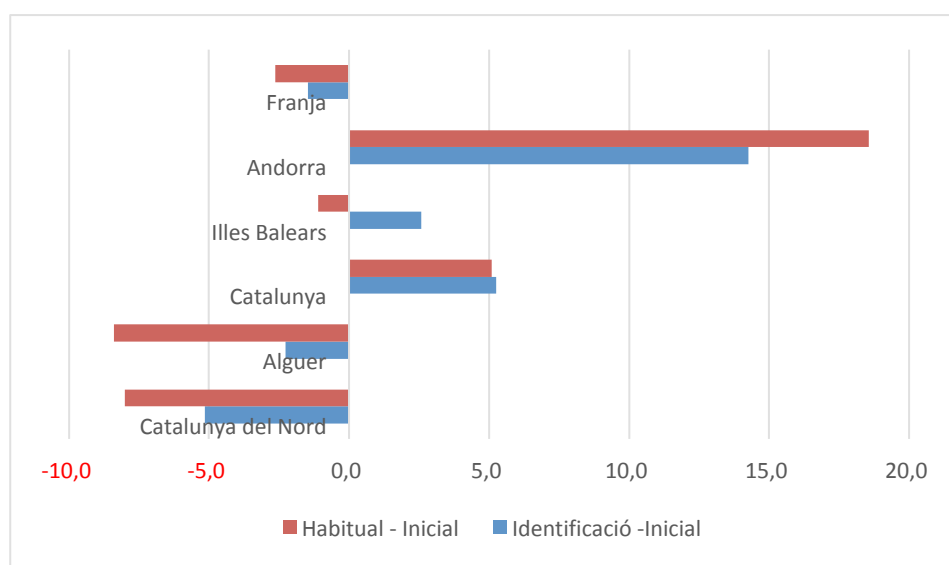
La llengua inicial serà el punt de referència a partir del qual avaluaré els resultats presentats en paràgrafs anteriors sobre la llengua d'identificació i la llengua habitual. D'entrada convé tenir presents alguns aspectes relatius a la situació de partida, això és, el pes relatiu de la llengua apresada per transmissió a la llar dels informants en els seus primers estadis vitals. Quantitativament el territori millor posicionat és la Franja. Li segueixen les Illes Balears i Catalunya, on el pes relatiu de la llengua inicial s'ha vist fortament mediatitzat per les diverses onades migratòries que aquests territoris han acollit. Al País Valencià, malgrat no disposar de dades al respecte, la situació no es deu allunyar gaire de Catalunya. El percentatge d'ús exclusiu de la llengua catalana a la llar, un 31,1%, ens pot servir d'orientació, atesa la vinculació a la llengua inicial que presenta aquesta correlació en els diferents territoris (Vila & Sorolla, en premsa, § 5).¹¹ A Andorra, hi ha almenys quatre col·lectius de llengua inicial amb una presència notable: el primer nivell l'ocupen de manera força equilibrada el castellà i el català; el segon el conformen una llengua amb presència institucional rellevant, el francès, i la llengua d'un important col·lectiu d'immigrants, el portuguès. L'estadi avançat de substitució lingüística de la llengua catalana a la Catalunya del Nord i l'Alguer té un indicador diàfan en l'extraordinària minorització que ha patit la base demolingüística catalanoparlant.

El gràfic 15 ens permet visualitzar els avanços i els retrocessos percentuals experimentats per la llengua d'identificació i la llengua habitual en relació amb la llengua d'inicial. Començaré amb la correlació amb la identificació lingüística. Destaca sobre manera el diferencial positiu assolit per Andorra (14,3), territori capdavanter pel que fa a la capacitat d'atracció de la llengua. La resta de territoris amb dades presenten decalatges relativament petits, positius a Catalunya (5,3) i les Illes Balears (2,6) i negatius a la Catalunya del Nord (5,1), l'Alguer (2,3) i la Franja (1,5). Finalment, vull destacar que més enllà de la dinàmica positiva que mostra Andorra, Catalunya i les Illes Balears (novament l'absència de dades del País Valencià no ens permet abraçar la valoració de tot el domini lingüístic), el gros dels territoris de la catalanofonia mostra una identificació lingüística inferior al de l'altra llengua principal.

Quant a la correlació amb la llengua habitual, Andorra torna a mostrar, de llarg, les millors dades, amb un diferencial positiu de 18,6 punts percentuals per damunt de la llengua inicial. Catalunya presenta un decalatge positiu moderat (5,1), mentre que a les Illes Balears i la Franja s'observen decalatges negatius petits (1 i 2,6, respectivament). Els diferencials negatius més importants, com era de preveure, els tenim a l'Alguer i a la Catalunya del Nord (8,4 i 8, respectivament). La dissonància que experimenten a les Illes Balears les correlacions avaluades (un decalatge positiu amb la identificació lingüística i negatiu amb la llengua habitual) deu tenir a veure amb l'especificitat

¹¹ Sense dades a la mà, qualsevol especulació sobre els resultats de la correlació de la llengua inicial amb la llengua d'identificació i la llengua habitual pot produir equívocs. Si de cas, deixaré dit que les dades d'ús que ens ofereix l'enquesta valenciana ens permeten augurar uns resultats clarament desfavorables en relació amb la llengua habitual: el pes del valencià quan surt de la llar sempre disminueix.

comunicativa d'un territori els residents del qual han de satisfer les necessitats comunicatives d'una població important de residents ocasionals, de procedència molt diversa, que no coneixen la llengua catalana.



Gràfic 15. Diferència entre el percentatge de persones de llengua d'identificació i llengua habitual catalana respecte del percentatge de població de llengua inicial catalana a cada territori. Les diferències de les Illes Balears i de la Franja no són estadísticament significatives.

6.3 Evolució de l'ús familiar i transmissió lingüística intergeneracional¹²

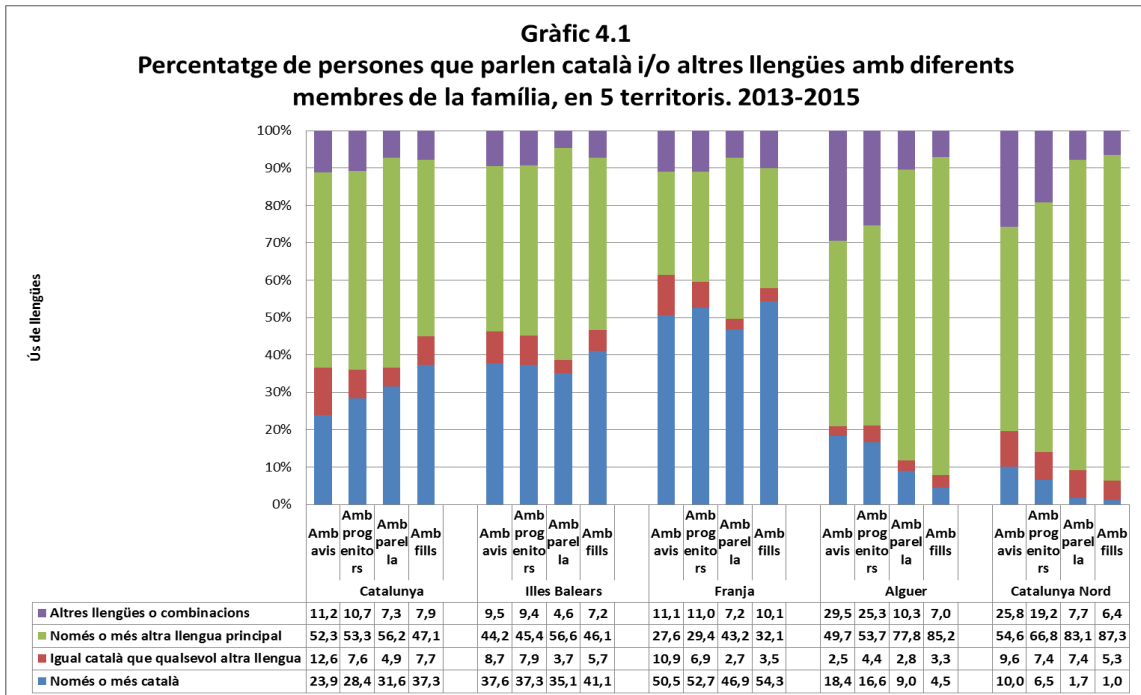
L'evolució de l'ús de la llengua catalana en l'eix generacional esdevé un indicador en sincronia de l'estat de la interacció lingüística entre el subjecte enquestat i els potencials membres de la seua família (avis, progenitors, parella i fills). Alhora, la dinàmica creixent o decreixent de l'ús entre els diferents estadis vitals que representen els esmentats membres ens permet elaborar una projecció diacrònica sobre del futur de la llengua.

Atenent a les cauteles metodològiques exposades més amunt, els gràfics 16 i 17 presenten, de manera separada, els resultats de l'ús familiar de la llengua catalana a Andorra i a la resta dels territoris amb informació al respecte. Novament, l'enquesta valenciana no ens permet aproximar-nos a la interpretació d'un fenomen d'especial rellevància per a copsar l'esdevenidor de la llengua.

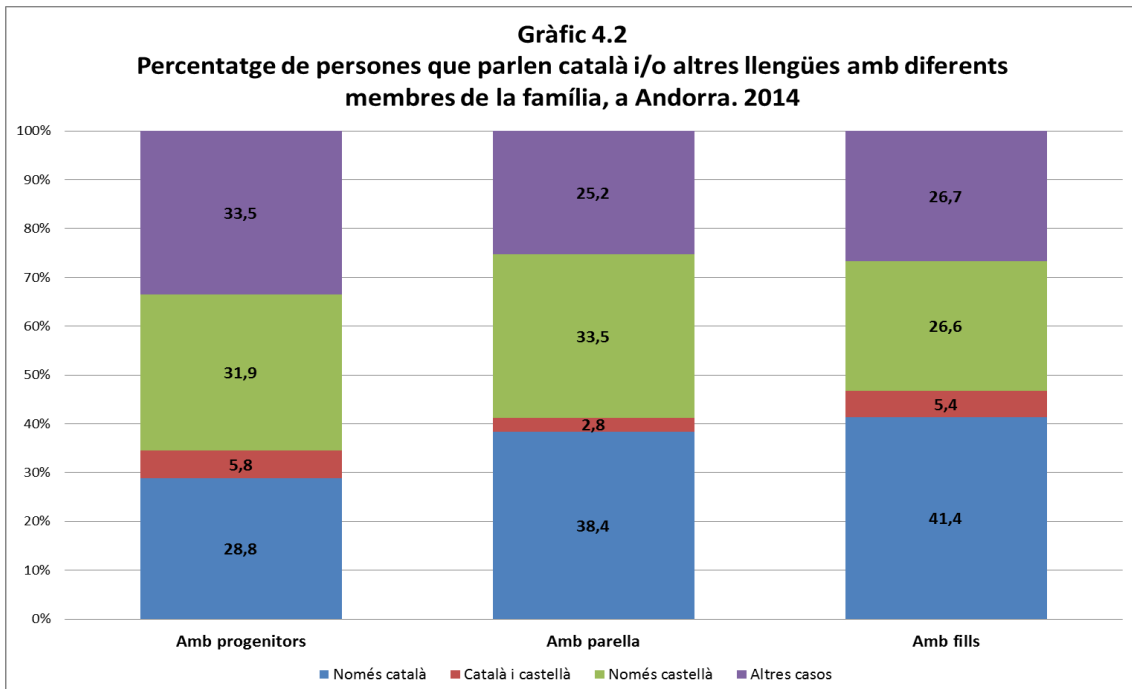
Els millors resultats els trobem a la Franja, l'únic territori on l'ús del català amb tots els membres del nucli familiar supera el de l'altra llengua principal. Només a Andorra trobem capteniments comunicatius majoritàriament catalanòfons amb els fills i la parella, un fet afavorit per la importància percentual de l'ús del portuguès i del francès a la vora del castellà. Dit això, una anàlisi sumària dels resultats de seguida ens permet establir tres grups de territoris pel que fa a l'ús predominant de la llengua catalana en l'entorn familiar: un on la dinàmica generacional és positiva, Andorra i Catalunya; un altre on és clarament negativa, l'Alguer i la Catalunya del Nord; i finalment, un grup intermedi on no s'aprecien avanços ni retrocessos estadísticament significatius, les Illes Balears i la Franja. D'altra banda, si ens fixem en l'ús de l'altra llengua principal, els territoris on s'empra menys són la Franja i Andorra, encara que per raons diferents: mentre que la Franja és l'únic territori on la llengua inicial catalana és majoritària, a

¹² L'elaboració d'aquest apartat s'ha fet a partir de les dades que ens ofereix Torres (en premsa, § 4).

Andorra, com acabem de dir, el grup de terceres llengües té un pes relatiu important, de manera que la llengua inicial castellana modera el seu percentatge.



Gràfic 16. Percentatge de persones que parlen català i/o altres llengües amb diferents membres de la família, en 5 territoris (2013-2015)

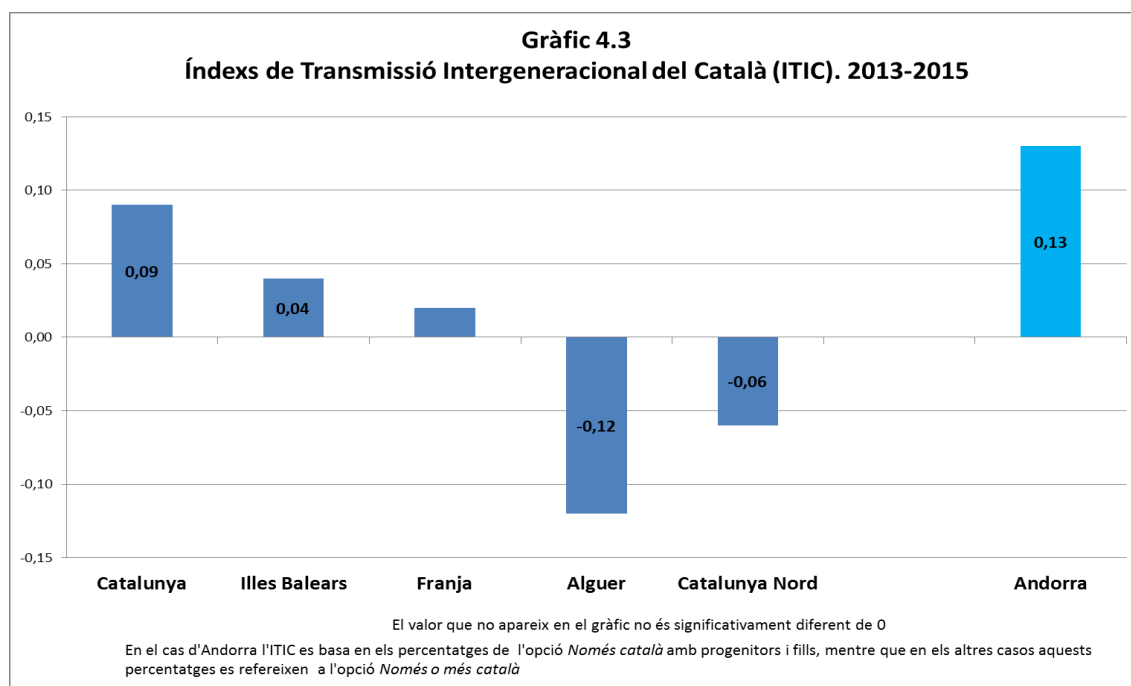


Gràfic 17. Percentatge de persones que parlen català i/o altres llengües amb diferents membres de la família, a Andorra (2014)

En l'àmbit de l'anàlisi demolingüística de la tradició sociolingüística catalana, Joaquim Torres ens ha llegat un indicador sintètic, l'ITIC, emprat a hores d'ara en un bon grapat de recerques (Torres 2005, 91-92; Torres 2006, 83; Torres 2007, 50-51;

Torres 2011, 87). Es tracta de l'Índex de Transmissió Intergeneracional del Català, instrument que avalua la transmissió de la llengua catalana de progenitors a fills en l'entorn familiar.¹³

El gràfic 18 en dona compte. La prelació territorial establerta a l'hora d'analitzar l'evolució de l'ús familiar del català mostra ara algun matís interessant. En destacaré la vitalitat de l'indicador a Andorra, per damunt de Catalunya i les Illes Balears, aquest darrer territori incorporat ara al grup dels que presenten una dinàmica de transmissió positiva.



Gràfic 18. Índex de Transmissió Intergeneracional del Català (ITIC) (2013-2015)

D'altra banda, sense dades actualitzades sobre la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional, a la zona catalanoparlant del País Valencià sembla que hi ha evidències suficients per pensar que encara continua vigent i potser ha reprès una dinàmica negativa a partir de l'estabilització general que diagnosticaven les dades de 2004 (AVL 2005a, AVL 2005b). De fet, a Fabà & Montoya hi trobem importants matisos a l'esmentada aturada general del procés de transmissió de la llengua.

7. Conclusions

Els rànquings internacionals situen la llengua catalana entre les cent primeres llengües parlades al món. Amb prop de deu milions de persones que declaren saber-la parlar, el català constitueix l'espina dorsal d'una comunitat lingüística mitjana d'una extraordinària complexitat. Així, l'ecosistema comunicatiu en què senyoreja acull la presència d'un mosaic lingüístic imponent. I com a conseqüència, els repertoris lingüístics dels residents mostren una gran variabilitat, talment com el seus capteniments comunicatius, que es troben mediatitzats per un conjunt de factors no menor. Els fluxos migratoris, amb intensitats i ritmes diferents en funció sobretot de

¹³ La seua fórmula és la següent: $ITIC = (\% \text{ d'ús prioritari de català amb els fills} - \% \text{ d'ús prioritari de català amb els progenitors}) / 100$. El resultat és una xifra que varia entre -1 i +1, que ens permet caracteritzar la situació en termes d'avanç o de retrocés. En el cas de les dades disponibles sobre Andorra, tal com s'ha indicat, no es disposa de l'ús prioritari sinó de l'ús exclusiu de les llengües. Els resultats, doncs, no corresponen a la mateixa fórmula, tot i que és força semblant.

l'atractiu econòmic però també climatològic i cultural, han conformat una societat lingüísticament i culturalment diversa.

Alhora, l'esmentat ecosistema general presenta un conjunt d'hàbitats territorials, sovint poc interrelacionats. Uns hàbitats on la llengua històrica ha patit processos històrics de minorització severa. Tant que una repassada atenta a la història social de la llengua catalana ens mena a interpretar-ne la vitalitat actual en termes de veritable esdeveniment històric. Val a dir, però, que l'hostilitat institucional que ha hagut d'entomar es deriva de les històries particulars de cada territori. Set territoris en una comunitat lingüística interestatal, amb dinàmiques ben matisades.

Als territoris catalanòfons de l'Estat espanyol, l'adveniment de la democràcia ha propiciat l'activació de processos de normalització lingüística. A les tres grans circumscripcions autonòmiques (Catalunya, País Valencià i les Illes Balears) des de la dècada dels vuitanta del segle passat s'han portat a terme mesures rehabilitadores des d'una regulació legislativa emparada en els Estatuts d'Autonomia. Els resultats de les intervencions lingüístiques, com es desprèn de les dades demolingüístiques aportades, no han satisfet les expectatives dels sectors socials més compromesos amb la llengua catalana. En alguns casos, fins i tot s'ha constatat un afebliment general de la vitalitat sociolingüística.

Siga com siga, més enllà de les percepcions i de les expectatives individuals, allò que no ofereix cap dubte és la correlació evident entre la salut de la llengua i la política lingüística impulsada des de les institucions. En aquest sentit no és sobrer recordar que l'únic territori catalanòfon de l'Estat espanyol on s'han portat a terme polítiques lingüístiques compromeses i amb continuïtat temporal ha estat Catalunya. Al País Valencià la intervenció institucional ha esdevingut una via morta, si més no fins a les darreres eleccions autonòmiques de maig de 2015. Així, entre els anys 1983 i 1995 la intervenció es pot catalogar com a *infraplanificació lingüística* i el període comprès entre el 1995 i el 2015, com a *contraplanificació lingüística* (Pradilla, 17-98). D'altra banda, a les Illes Balears, des de l'any 1999 l'alternança de poder cada legislatura ha mediatitzat l'eficàcia de les polítiques lingüístiques impulsades pels pactes de progrés. Finalment, a la Franja l'aprovació de la Llei de llengües de 2009 va impulsar un litigi sobre la regulació legal que en va motivar la substitució el 2013 per una nova norma, vigent actualment amb alguna modificació posterior. Més enllà de la disputa ideològica apuntada, el suport legal a la llengua catalana (i l'aragonesa) a la Franja parteix del no reconeixement de l'oficialitat d'ambdues llengües en l'Estatut aragonès renovat el 2007.

Andorra és el territori on la llengua catalana acumula més confort institucional. L'estatus d'oficialitat única no es pot evitar de vincular-lo amb el lideratge d'aquest territori quant a la capacitat d'atracció de la llengua. Tot el contrari del que ocorre a l'Alguer i la Catalunya del Nord, on la inexistència d'una legislació afavoridora de la rehabilitació de la llengua els ha situat en una deriva substitutòria força avançada.

La intensitat dels fluxos migratoris ha alterat substancialment la base demolingüística del conjunt territorial. Excepte a la Franja, a la resta dels territoris el pes relatiu del català com a llengua inicial sempre és menor que el de l'altra llengua principal (castellà a l'Estat Espanyol i Andorra; italià a l'Alguer; i francès a la Catalunya del Nord). A la Catalunya del Nord i l'Alguer la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional comparteix protagonisme amb la mobilitat poblacional. Quant a la llengua d'identificació, a més de la Franja, Andorra també exhibeix un diferencial favorable amb l'altra llengua principal. A la resta de territoris el diferencial és negatiu.

La correlació de la llengua inicial i la llengua d'identificació aporta resultats positius a Andorra, Catalunya i les Illes Balears. Andorra presenta de llarg els millors

percentatges i destaca en la modificació positiva d'una variable estructural de gran rellevància. El contrast amb la llengua habitual segueix un perfil semblant que el de la llengua d'identificació, tanmateix ara les Illes Balears, amb un decrement lleuger, passarà al grup dels territoris amb una dinàmica negativa.

El coneixement de la llengua varia en funció de les diferents habilitats amb què es manifesta. La capacitat d'entendre la llengua és l'habilitat que mostra millors resultats. A Andorra, Catalunya, les Illes Balears i la Franja es tracta d'una competència que tendeix a la universalització. En aquests mateixos territoris l'habilitat de parlar la llengua presenta també uns percentatges notables, encara que inferiors als de la capacitat d'entendre-la. Quant a la competència lectora, Andorra, les Illes Balears i Catalunya encapçalen la prelación dels territoris amb millors resultats. Aquests mateixos territoris –ara amb un intercanvi de posicions entre Catalunya i les Balears– exhibeixen els resultats més positius en l'habilitat escriptora.

El català només és llengua d'ús habitual majoritària a dos territoris, la Franja i Andorra. Aquest darrer és l'hàbitat on l'ús de la llengua exhibeix un diferencial més favorable respecte a l'altra llengua oficial. Val a dir, però, que a Andorra el català conviu, a més de amb la llengua castellana, amb dues llengües amb una forta presència com a llengua inicial, el francès i el portuguès.

La correlació de la llengua inicial amb la llengua habitual només és favorable a Andorra i, en menor mesura, a Catalunya. A la Franja, el territori on el català mostra més fortalesa com a llengua inicial, l'ús habitual del català està per sota del percentatge de llengua inicial.

En relació amb els usos contextuals, el contrast dels àmbits analitzats (*amistats vs companys de feina*) ens permet aventurar que la llengua catalana només guanya presència fora dels contextos de més privacitat en els territoris amb polítiques lingüístiques actives i contínues. Així, l'entorn de les amistats laborals només millora la presència exclusiva o predominant de la llengua catalana a Catalunya i a Andorra.

L'evolució de l'ús familiar presenta a la Franja els millors resultats. En aquest territori l'ús del català amb tots els membres del nucli familiar supera els del castellà. Amb resultats favorables en l'ús del català amb els fills i la parella, Andorra és l'altre territori amb capteniments comunicatius majoritàriament catalanòfons. Si ens fixem, però, en l'evolució generacional, els territoris amb una dinàmica positiva són Andorra i Catalunya. Des d'aquesta perspectiva, a la Franja (i també a les Illes Balears) no es detecten avanços ni retrocessos.

La transmissió lingüística familiar centra l'atenció en els usos familiars de progenitors a fills. L'Índex de Transmissió Lingüística Intergeneracional del Català dona compte de l'estat d'una altra variable estructural especialment rellevant en la projecció de futur de la llengua. Andorra, Catalunya i les Illes Balears, per aquest ordre, presenten un ITIC positiu. A la Franja sembla que defineix una situació d'estabilitat. Contràriament, a l'Alguer i la Catalunya del Nord l'indicador és negatiu.

En les línies precedents hem posat èmfasi en els territoris on les dinàmiques estudiades mostren una certa fortalesa. Si canviem el focus i avaluem les febleses, l'Alguer i la Catalunya del Nord monopolitzen la nostra atenció. D'entrada, la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional que delata l'ITIC ens situa de ple en un procés de substitució lingüística. A la Catalunya del Nord la interrupció de la transmissió lingüística es va activar unes dècades abans que a l'Alguer, la datació del qual se situa a mitjan segle XX.

En tots dos territoris la base demolingüística catalanoparlant és molt feble i la identificació lingüística és inferior a la llengua inicial. La presència de col·lectius no catalanoparlants, dipositaris de la llengua oficial dels estats respectius, contribueix

extraordinàriament a la invisibilització de la llengua més enllà de contextos de privacitat endogrupal. Sembla clar, que amb les dades a la mà la diagnosi ens remet a un escenari d'extraordinària preocupació per la viabilitat comunicativa de la llengua catalana.

Acabaré aquestes conclusions tot fent referència a l'estat de la llengua a Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià. Les tres grans circumscripcions administratives de l'Estat espanyol apleguen el 95,6% dels residents a la catalanofonia i comparteixen algunes característiques que conviden a una anàlisi de conjunt. L'alteració demolingüística que han sofert n'és una i les polítiques històriques de minorització, una altra. Alhora, el fet de pertànyer al mateix Estat les situa sota un paraigua legislatiu semblant, això sí, amb polítiques lingüístiques autonòmiques que matisen força l'aplicació de la doble oficialitat que defineix l'estatus jurídic. La llengua castellana esdevé l'altra llengua principal de les enquestes i és amb ella, sobretot, amb qui la llengua catalana negocia els usos individualitzats i institucionalitzats. Malauradament, l'absència d'algunes preguntes rellevants en la sèrie d'enquestes institucionals valencianes només ens permet realitzar algunes especulacions a partir d'indicadors col·laterals.

La base demolingüística catalanoparlant de primera llengua d'aquest conjunt territorial se situa al voltant del terç de la població. Sense dades del País Valencià, la llengua d'identificació presenta resultats lleugerament superiors als de la llengua inicial a Catalunya i les Illes Balears. El coneixement de la llengua en les habilitats d'entendre, llegir i parlar mostra percentatges notables a Catalunya i les Illes Balears. Al País Valencià, en canvi, les incompetències assoleixen percentatges substantius. La capacitat d'escriure la llengua, la més complexa de totes, ocupa el darrer lloc en tots els territoris, però a Catalunya i les Illes Balears és una habilitat majoritària, que acrediten tres de cada cinc persones. En relació amb la llengua habitual, l'ús de la llengua castellana presenta percentatges superiors, mentre que el contrast amb la llengua inicial només és favorable a Catalunya. Quant als usos contextuals, en el pas cap a la comunicació més formalitzada només hi ha resultats favorables a Catalunya. Aquesta dada interpel·la les polítiques lingüístiques executades i centra el debat sobre la vitalitat de la llengua en la detecció d'una crisi dels usos visible, amb intensitats diferents, en tots els territoris. Finalment, els resultats positius en la transmissió intergeneracional de la llengua a Catalunya i les Illes Balears és una magnífica notícia, que en garanteix la reproducció i la incorporació moderada a fluxos poblacionals amb altres llengües inicials.

A la llum de les dades escrutades, sembla clar que el futur del català ens remet inexorablement als futurs de la llengua en uns territoris on la vitalitat és diversa i dinàmica. En alguns la cruesa dels resultats i les dinàmiques sociolingüístiques imperants ens fan dubtar sobre les possibilitats real d'invertir el procés substitutori. Tanmateix, al gros de la catalanofonia, el futur de la llengua encara és en mans d'uns usuaris que han de vetlar per conformar una consciència social majoritària a favor de la rehabilitació funcional de la llengua.

Obres citades

- AVL – Acadèmia Valenciana de la Llengua. *Llibre blanc de l'ús del valencià. I. Enquesta sobre la situació social del valencià*. 2004. València: AVL, 2005a.
- . *Llibre blanc de l'ús del valencià. I. Enquesta sobre la situació social del valencià*. 2004: Separata. València: AVL, 2005b.
- Boix, Emili ed. *Els futurs del català: un estat de la qüestió i una qüestió d'Estat*. Barcelona: PUB, 2008.
- Corbeil, Jean-Claude. *L'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Guerin, 1980.
- DGPL – Direcció General de Política Lingüística. *L'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2015.
- . *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.
- . “Capítol 1. Metodologia i aspectes demogràfics.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.
- Domingo i Valls, Andreu. “Balanç i prospectiva demogràfica del conjunt dels territoris de llengua catalana.” En *Jornada tècnica sobre llengua i societat a la primera dècada del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, 2014.
- Fabà, Albert & Montoya, Brauli. “La transmissió lingüística intergeneracional del català al País Valencià. Una perspectiva territorial.” *Caplletra* 53 (2012): 211-231.
- Generalitat de Catalunya. *El coneixement del català 2011: Anàlisi sociolingüística del Cens de població del 2011*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2016.
- Generalitat Valenciana, Conselleria d'Economia, Indústria, Turisme i Ocupació. *Censos de Població i Vivendes 2011. Resultats per a la Comunitat Valenciana*. València: Generalitat Valenciana, 2014.
- IBESTAT. *Censos de població. Cens de 2011*. 2014. <<http://www.ibestat.com/ibestat/estadistiques/poblacio/censos-poblacio/cens-2011/9cc677ad-ced2-475a-9e57-e0193466a532>>.
- Marí, Isidor. “Els usos lingüístics: tres consideracions sobre la delimitació conceptual, la consolidació i la modificabilitat.” *Treballs de Sociolingüística Catalana* 22 (2012): 17-26.
- Pradilla, Miquel Àngel. *La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística*. Barcelona: IEC, 2015.
- Querol, Ernest ed. *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Departament de la Vicepresidència de la Generalitat de Catalunya, Sèrie Estudis 12, 2007.
- Sorolla, Natxo. “Capítol 2. Coneixements.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.
- Torres, Joaquim. “Ús familiar i transmissió lingüística.” En Joaquim Torres ed. *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003: llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 2005. 81-108.
- . “Capítol 4. Ús familiar i transmissió lingüística.” En *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004. Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència.

- Secretaria de Política Lingüística, Publicacions de la Secretaria de Política Lingüística, 2006. 73-98.
- . “Capítol 3. L’ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional.” En *Llengua i societat als territoris de llengua catalana a l’inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència. Secretaria de Política Lingüística, 2007. 41-63.
- . “La situació demolingüística als territoris de llengua catalana.” Ponència presentada al Simposi Internacional sobre el Català al Segle XX. Balanç de la situació i perspectives de futur. Octubre del 2007. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2009, 11-36.
- . “Capítol 4. La transmissió lingüística intergeneracional”. En *Enquesta d’usos lingüístics de la població 2008: anàlisi. Les llengües a Catalunya: coneixement, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, 2011. 82-99. Vol. 1.
- . “Capítol 4. L’ús familiar i la transmissió lingüística intergeneracional.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana, 2013-2015* [en línia]. Barcelona: Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, en premsa.
- Vila, Xavier & Sorolla, Natxo. “Capítol 3. Llengua inicial, d’identificació i habitual.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.
- . “Capítol 5. Els usos lingüístics privats.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.
- . “Capítol 6. Els usos lingüístics privats.” En DGPL – Direcció General de Política Lingüística ed. *Els usos lingüístics als territoris de llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de Política Lingüística, en premsa.